نیچەو
سەرچاوەی چەمکی مۆدێرنیزم

(بەشی یەکەم)

رۆبیرت ب.پیپین
وەرگێڕانی لەفارسییەوە: ئیسماعیل ئیسماعیل زادە/ بۆکان

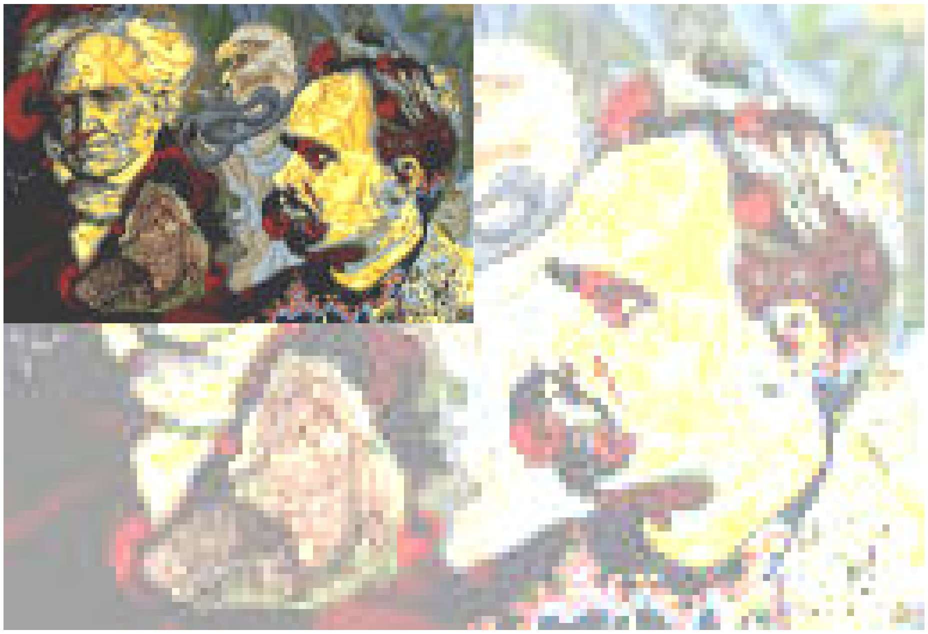

چەمکی مودێرنیزم کەلەسەرەتادا بۆ پۆلین بەندی کردنی هونەرو رەخنەی ئەدەبی لەکارکرا، ئێستاکە لەزۆربەی بەرنامە فەلسەفی (یان دژی فەلسەفی) یەکاندا زاراوەیەکی هونەریی هەمەگرەو زۆرجارانیش وەکو روانگەیەکی لێڵ ماوەتەوە و خۆی بەلاڕێ دا بردووە. لەم وتارەدا بۆ باسکردن لەسەر وردبینی مێژوویی و رەوابوونی فەلسەفی ئەم چەمکە، نووسەرێك هەڵدەبژێرین کەبۆ ئاراستەکردنی ئەم کێشەیە (بەوتەی خۆی: نهیلیزم) و وروژاندنی حەساسیەتی فەلسەفی لەبەرامبەر کێشە شاراوەکانی نێو ئەم بانگەشەیدا، بەرپرسایەتیەکی زۆری لەئەستۆ بووە. ئەمەش شتێکی پەیوەست بەسوووننەتێکی (کۆتایی پێهاتوو)ەو شتێکی نوێ (دەستی پێکردووە). ئەم نووسەرە نیچەیەو ئەم کێشانە بریتین لە: بۆ ئەوەی بیسەلمێنێت کەلەراستیدا (کەلەبەر)ێکی تەواو کەوتۆتە نێو سوووننەتەوە، بەتایبەتی ئەگەر بەشێك لەو بانگەشەیە ئەمە بێ کەئەم کەلەبەرە دەبوایە رووی دابوایە، دەبێ چ شتێك نیشان بدەین؟ دەرەنجامەکان کامانەن، بەتایبەتی بەسەرنجدان بەئەگەری بوونی روونکردنەوە (پاش مودێرن)ەکەی؟ وەڵامەکانی نیچە بەم پرسیارانە لەوە ئالۆزترن کە تێیگەیشتووین وکاتێ بەدروستی بەدوای ئەم پرسیارانەدا بڕۆین لایەنی بەهێزو لاوازیی وەڵامی بیرمەندانی دوای نیچە وەکو (هایدگێر، دۆلۆز، فۆکۆ، ودریدا) ئاشکرا دەبێ.

(١)

کاتێ بەکەسێك دەگوترێ کە شێوەکارێك، ئاهەنگسازێك، شاعیرێك یان فەیلەسوفێك مودێرنیستە، بەدڵنیایی شتێك لەم نیوە حاڵی دەبێ، بەڵام زۆر دژوارە بڵێین دروست چ شتێکە کەبەکەسێك ئیزن دەدا نەتەنیا کەسانێك وەکو (ریچارد واگنێر، ئیگۆر ستراونسکی، پۆل سێزان، مارسێل پرۆست، ویرجینیا ڤۆلف، جمیز جۆیس، و فریدریش نیچە) بخاتە ناو گرووپێکەوە، بەڵکو (بیلە بارتۆك، جان کیج، رێنێ مەگریت، فرانتز کافکا، سامۆیل بێکت، لودڤیگ ویتگنشتاین-یش) لەریزێك دابنێ. رێگەیەکی سادە بۆ لێکۆڵینەوە لەبەشێك لەو شتانەی کەدەتوانێ لەوەها پۆلین بەندیەکی هەمەگردا وەبەرچاوبگیرێ سەرنجدانێکی وردە بەنووسەرێك کەلەم گرووپە مودێرنیستەدا بەراشکاوی لەسەر ئەم پێناسەکردنە دواوە و تەنانەت روونکردنەوەشی بووە. کاتێ وەها لێکۆڵینەوەیەك دەتوانێ جێی سەرنج بێ کەنووسەری ناوبراو نەتەنیا بۆ روونکردنەوەی ئەم چەمکە وەکو بابەتێك لەروانگەی مێژوویی یان رەخنەیەکی بەسوود هەوڵبدا، بەڵکو بەگشتی ئەم روانگەیە وا روونبکاتەوە کەبەشێك لەفەرزە گرنگە فەلسەفیەکانی شاراوە لەزاتی ئەم چەمکەدا راستە، بەمجورە دژی مۆدێرنیست بوون هەرتەنیا نیشانەی بیری کۆن نیە، بەڵکو نیشانەی کرچ و کاڵی و سەر لێشێواوی یان پێشگرتنە بەئەندێشە.

بەڵام ئەم فەرزانە کامانەن و چۆن بەرگرییان لێدەکرێ؟ لەدرێژەی ئەم باسەدا بۆچوونی من ئەوەیە کەنیچە سەرەرای گشت دژاوری و بەلاڕێدا چوونی ئەندێشەکەی(مۆدێرنیست)ێکی بەسوودەو نمونەیەکە بۆ پرسیارکردن لەم چەشنەکێشانە، چونکە یەکێك لەگرینگترین بانگەشەکانی نیچە تاڕادەیەکی زۆر هەمیشە پاژی جیانەبوو لە روانگە مۆدێرنیستەکانە (ئەگەر چی زۆر جاران پێش فەرزێکی خامۆش و باوەڕ بەخۆیە) و ئەویش ئەم بانگەشەیەیە کەچاخی حازر نیشاندەری کەلەبەرێکی تەواو وچارەسەرنەبووە لەرابوردوو، نەك ئەوەی قۆناغێکی تر بێ لەگەشەی پەیوەست بە(چاخی حازر) کەلەبنەڕەتدا پێوەندییەکی دەروونی لەگەڵ هەبوو. زۆر جاران وێدەچێ کەئەم کەلەبەرە وەها کامڵە کەهیچ کام لەفەرزە بایەخدارەکانی کەلتوورەکانی پێشوو ئیتر بەشێوەی گونجاو یان تەنانەت بەشێوەی پراکتیکی جێ متمانە نین. بۆ وێنە ئەو وێنایانەی لەرواڵەتدا سادەن و بوونەتە هۆی دروستبوونی کتێب و دەق یان دانانی ناوی ئەدەبیات لەسەر شتێك کە(باشترین بایەخەکانی خۆیان سوك کردووە). چاخی حازر تەنیا پشت ئەستوورە بەهیچ، ئەگەر چی وادادەنرێ کەگێرانەوەی نیچە لەم گریمانەیەش زۆربەی پێش فەرزەکان و پێویستە گریمانەییەکانی بەراشکاوی پێناسە دەکاو دەیانخاتە بەرچاوی ئێمە. شیاوی باسە کەلەگێرانەوەی نیچە لەشوێنی سەرهەڵدانی وەها کێشەیەکی مۆدێرندا (کەئەو پێی دەڵێ نهیلیزم) بانگەشەکان دەبێ لەدیدی گریمانەییەوە وەها بەهێز بن هەتا بتوانن نیشان بدەن کەئەمە لەدەست چوونی باوەڕی تەنیا رووداوێکی مێژوویی نیە بەڵکوو

رووداوێکە کە دەتوانرێ بەلێکەوتەی سروشتی خودی ئەو بایەخانە دابنرێ. بەمجۆرە تەئویلی دامەزراوەو عادەت و نووسەرە جۆراوجۆرەکان بەم مەبەستە ئاراستە دەکا هەتا لەروانگەی فەلسەفیەوە تیشك بخاتە سەر ئەو شتەی کە(ئێستا دەبێ لەگەڵی رووبەرووبینەوە) و بەرگری لێبکا. ئەو لەوەها تەئویلێکدا زۆر جار بەراشکاوی لەهەمان گریمانەی تەئویلی بەرگری دەکا کەبابەتی سەرەکی لێکدانەوەی خۆی و (فەلسەفەی مێژوو)ە کەلەبەکارهێنانی (گریمانەی تەئویلی) سەرچاوە دەگرێ بەبۆچوونی من وەها تەئویلێکی مێژوویی نەتەنیا دەتوانێ بۆ تێگەیین لەفەلسەفەی نیچە گرینگی هەبێ (کێشەیەك کەدەبێتە ناوەندی سەرنجی بابەتەکانی دواتری ئێمە) بەڵکو لانی کەم بۆ تێگەیین لەبەشێك لەکێشە بنەرەتیەکانی حازر لەبانگەشەی ئێمەدا, کاریگەرییەکی ناراستەو خۆی هەیە, یانی ئەم بانگەشەیە کەقۆناغێکی (مۆدێرنیستی) لەمێژوودا هەیە وئەویش نیشاندەری کەلەبەرێکی مێژووییە و تەنیا لەرووی نەزانین یان بیر تەسکییەوە حاشا هەڵگرە.

دریدا

دووهەم ئەوەی کە بەپێچەوانەی چاولێکەرانی هاوچەرخی نیچە بایەخێکی مەزنی تری فەلسەفەی (نیچە) ئەوەیە کەئەو حازر نیە بەگریمانەی نەرێی ناوبراو رازی بێ.

هەروەها هەوڵدەدا بزانێ کەپشت نەبەستن بەبایەخەکانی پاش مۆدێرنیستی بەچ مانایەکە وچ ئاکامێکی هەیە. نیچە لەروانگەیەکی مەزنەوە سەرنجدان وجەختی بیری مۆدێرن لەسەر (شۆرەکات)ی (ژیانی بێ بەرهەم..Wasteland) چاخی هاوچەرخی ئێمە بەسوك دادەنێ و هەروەها سوکایەتی بە (لاوازی) و باوەڕ بەخۆنەبوون وهەولێك دەکا کەبەپێی داخوازیی ئەو هەمیشە لەشانۆو هونەری مۆدێرندا دەرکەوتووە, بەڵام ئەمەش بەمەرجی بەرامبەر کێی ئەوە لەگەڵ بانگەشەیەکی فەلسەفی, بەم واتایە نیچە دەیەوێ گفتوگۆ بکاو نیشانی بدا کەکاتێ بۆچوونی مۆدێرنیستی ناوبراو قبوڵکرا ئەگەری چ قەوارەیەك لەروونکردنەوە هەیە. ئەو هەمیشە بەیارمەتی چەمکێکی سەرەکی لەیەکەم بەرهەمەکانی‌دا, ئەم روانگەیە بەجیاواز دادەنێ, چەمکێك کەلانی کەم لەرواڵەتدا بەشێوەیەکی سەمەرە سانایە: ئەم روونکردنەوە مۆدێرنیستیە (روونکردنەوەیەکی جوانی ناسانەیە, بەڵام دەبێ بزانین کەمەبەست لەو روونکردنەوەیە چیە؟

بەکورتی, ئەگەر کەسێك لەهەر بوارێکدا بیەوێ ببێتە مۆدێرنیستێك, پێویستە بتوانێ لەتەئویلی مێژوو بەرگری بکا بەو مانایە کەخودی ئەم نوێخوازیەی (مۆدێرنیست) و دەرەنجامی دەستووریی وەها داخوازیەك, وای دەوێ ونیچە هەوڵدەدا کەهەر دووکارەکە ئەنجام بداو من دەمەوێ لەسەرانسەری ئەم هەوڵەدا رەچاوی بکەم, بەڵام بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە چەند دەقێك پێویستە کەلەسەرانسەری ژیانی ئەودا بلاو بوونەتەوە. بەبۆچوونی من ئەم بنیاتنانەوە سەرانسەریەی بەرهەمەکانی ئەو پێویستە, چونکە بەپێچەوانەی بۆچوونی کەسانێك کەژیانی ئەدەبی و فەلسەفی نیچەیان بەقۆناغی جیاواز دابەشکردووە, لەراستی‌دا بەرهەمە جۆراوجۆرەکانی ئەو لەگەڵ یەکتر پێوەندییەکی دەروونی وڕێکوپێکیان هەیە ئەم گەڵاڵە وبەرنامە سیستماتێکە بەسەرنجدان بەنمونەی تەئویلی نیچەیی دەبیندرێ, یانی لێکدانەوەی ئەو سەبارەت بەوەی کەلەروانگەی یۆنانی‌دا بواری بەتراژیدیادا یان تەنانەت ئەو شتەی کەمافی بەتراژیدیادا هەتا ببێتە بالاترین (دەسکەوت)ی یۆنانیەکان و ئەوشتەی کەبەرپرسی مەرگی بوو (بەشی دووەم لەم وتارەی بەردەستدا). هەروەها

هەرکەس دەتوانێ لەبەشێکی جێی سەرنج لەباقی بەرهەمەکانی نیچەدا وەها تەئویل-ێك بەگریمانەیەکی مەزن خواز گشتگیر بکا, یانی هەلومەرجی هەر مانایەکی مێژوویی و لەروانگەی فەرهەنگییەوە (هەلومەرجی) ژێدەر بوونی هەر بەرهەمێکی پسپۆڕی وپیشەکاری ئینسانی (پرسپکتیویزمی ناوداری نیچە) (بەشی ٣-ی ئەم وتارە) بەم جۆرە ئەو کات دەتوانین بچینە سەر کەڵك وەرگرتنی نیچە لەوەها بەرنامەو گەڵاڵەیەکی کەلەلێکدانەوەی ئەو لەسەر چاخی مۆدێرندا هەیە ئەم کەڵك وەرگرتنە بەباشترین شێوە لە رەچەڵەك ناسی نیچە لەقۆناغێکی ئەخلاقیدا مێژوودا رەنگی داوەتەوە (بەشی چواری ئەم وتارە) لەم شوێنەیە کە هەرکەس دەتوانێ خوازیاری بەرگریەك بێ لەو بانگەشە دیارو سەرەکیەی تەئویلی نیچە کەباسی سەرکەوتن و دواتر شکستی کۆتاو پێویستی (روانگە)ی مەسیحی و ئەخلاقی مۆدێرن دەکا (ئەوەی کەمەسیحی بوون دەبێ بە تۆڵە یان رق خوازیی کلتووری کۆیلەکان دابنرێ. بەهۆی ئەم بانگەشەیەیە کە دەتوانرێ لەبەشێکی هەمەگری ئەو شتەحاڵی بین کەنیچە دەیەوێ بەیەکەم شێواز دەری ببڕێ ئەویش سەبارەت بەپێویست بوونی نواندنی پاش نهیلیزمانەی روونکردنەوەی جوانی ناسانەیە (بەشی پێنجی ئەم وتارە). دیارەکە نیچە لێرەدا هەر بەورادەیەی کەپێشتر دانرا سیستماتێك نیە, بەڵام پێموانیە کە بەمانای غەدرکردن لەنیچە بێ, ئەگەر بڵێین کەبەشێك لەبانگەشەکان_ی ئەو پشت ئەستوورن بەبانگەشەکانی تری خۆی و بەمجۆرە پرسیاری جێی سەرنج ئەمەیە کە ئایا وەها پێوەندییەك بۆ ئەوە دەبێ بەرگری لێبکرێ؟ بەتایبەتی لەو سەرەوە کەخواستی من ئەوەبێ کەبیرکردنەوە لەم پێوەندیانە دەتوانێ بەشێکی جێی سەرنج لەخاڵی بەهێز ولاوازی مۆدێرنیزمی نیچەو بەشێوەی گشتی تر خاڵی بەهێزو لاوازی خودی مۆدێرنیزم ئاشکرا بکا.

(٢)

لەبەر ئەوەی کە(لەدایکبوونی تراژیدیا) یەکەم بەرهەم (١٨٧٢)ی گرنگی نیچە بوو, ئەم بەرهەمە بەئاشکرایی قەرزاداری (شوبنهاور)و (واگنێر)ە (ئەو کاریگەریانەی کەنیچە ماوەیەك دوای بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکەی رەتی کردنەوە), دەسپێکی بەرنامەی مەبەستی ئێمە لەگەڵ ئەم بەرهەمە سەرەتاییەی نیچە, لەرواڵەتدا لەگەڵ شێوازی باوی خوێندنەوە هەنووکەییەکان کەلەسەر نیچەن ناسازێ, بەڵام لەساڵی ١٨٨٦دا چاپی تازەی (لەدایکبوونی تراژیدیا) بڵاو بۆوە نوسەر سەردێڕی نێو یەکێك لەو دولاپەڕەی پێڕیستی کتێبەکەی بەنێوی (لەناخی رۆحی مۆسیقاوە) سەبارەت بەهێلنیزم و رەشبینی گۆڕی و بەشێکی تری بەنێوی (هەوڵێك بۆ رەخنەگرتن لەخود) زیادکرد نیچە لەم چاپە تازەیەدا هەرچەند وریاییەکی زۆری سەبارەت بەبەرهەمی سەردەمی گەنجی بەکارهێناوە, بەڵام ئاماژەی

فاکنەنر

بەسەرکەوتوویی سەرەکی ئەم کتێبە لەهەنووکەدا کردووە, یانی ئەم خاڵە کەکتێبەکە پێوایە روونکردنەوەی جوانی ناسانەیی جیهانی لەهەر چەشنە روونکردنەوەی میتافیزیکی یان ئەخلاقی لەپێشترە سەرەڕای ئەمە نیچە لەساڵی ١٨٦٦دا بۆشوناسی بەتایبەت مێژوویی کێشەی تراژیدیای یۆنانی گرنگییەکی زیاتر قایل ببوو. ئەو بەراشکاوی پێی وابوو کەدەبوایە لەئەزموونی یۆنانی نزیکتربوایە هەتا لەتراژیدیا, نەك ئەوەی هەوڵبدا بەشێوەیەکی لایەنگرانە مانای تراژیدیا بەتەوژمی

رۆمـانتیکی غـەیرە یۆنـانی و بەمۆسـیقای ئەڵمانیـەوەی بلکێنـێ. ئـەم دوو گۆڕانــە نیشـاندەری هــەمان رەگــەزە پێکهێنەرەکانی رێوشوێنی تەئویلی نیچەن کەپێشتر داکۆکی لەسەرکرا. رەنگە تراژیدیا بۆ ئێمە نەکرێ، بەڵام لەچاخی ئێمەدا رەنگە فۆرمێك لەداکۆکی و روونکردنەوە بکرێ کەلانیکەم لەرواڵەتدا چاخی یۆنانیەکانی پێش مەسیحی وپێش فەلسەفیە. هەر ئەم نووسراوە گرنگەی نیچە بەڵگەی ئەم حوکمەیە:

یەکەم" ئەو شتەی کەلەتەئویلی مێژوویەکی ئاراستەکراو لە(دایکبوونی تراژیدیا)دا دەتوانین بڵێین (رەوشت ناسی)، بەئاشکرایی رێنوێنی خودی (نیچە) سەبارەت بە (قازانج)ی مێژوو رەچاو دەکا، یانی گریمانەیەك کەنیچە لەو نوسراوەیەی کەدواتر نووسی، ئاراستەی کرد(سەبارەت بەسوود وزیانی مێژوو بۆ ژیان). ئەو لەم نوسراوەیەی دواتری خۆیدا لەسەر ئەمە داکۆکی کرد کە هەر مێژوویەکی لەنێو دیاردەکانی مێژوودا (دنیایەك لەقوڵایی و ماناو هێزو جوانی) نیشان بدا بۆخۆی پێویستی هەیە بەتوانایەکی هونەریی مەزن (Kunstlerische potenz eine grosse) و تەنانەت خودی مێژوو دەبێ ببێتە بەرهەمێکی هونەری. ئێمە لە(دایکبوونی تراژیدیا)دا دەتوانین بەئاکام گەیشتنی توانایی خەیاڵی (هونەری) خودی نیچە بۆ بنیاتنانەوەی هەلومەرجی مێژوویی کەبووە هۆی پێکهێنانی تراژیدیای یۆنانی ، ببینین و هەروەها ببینین کەئەو چۆن لەبەراورد لەگەڵ روونکردنەوەی میتافیزیکیانەی ئەخلاقی سوقراتی، ئەم هەوڵە بەبەرگرییەك لە (روونکردنەوەی جوانی ناسانە)ی

جیمس جۆیس

جیهان دادەنێ (لەدایکبوونی تراژیدیا)دا سێ داخوازی گرنگ هەیە کەدوانیان بنەڕەتی ئەم تەئویلەن وبریتین لە:

١)تراژیدیا و هێزی روونکەرەوەی (تراژیدیا) کەلەبەراوردی نێوان ئەو شتەی کەنیچە پێی دەڵێ بزوێنەری (دیونیزی) و(ئاپۆلۆنی) سەرچاوە دەگرێ.

٢)زاڵبوونی روانگەی سوقراتی بەسەر شانۆنامەکانی (ئۆرپیدۆتمس) ئەم روانگە تراژیکەی لەناوبرد.

٣)چاخی هەنووکە هەڵێکی رەخساندووە هەتا ئەم روانگە تراژیکە لەمۆسیقای (واگنێر)دا هەر لەسەرەتاوە لەدایك ببێتەوە.

بەو جۆرەی کەدیتومانە نیچە تێگەیشت کەداخوازی سێهەم نامێژوویی و زۆر بێ جێیەو بەم پێیە رەتی کردەوە، ئەو شتەی لەگەڵ مەبەستی ئێمەدا دەگونجێ مانای روونکردنەوەی جوانی ناسانەیە کەتراژیدیا ئاراستەی دەکا و نیچە لەبەرامبەر هێرشێکدا بەرگری لەو روانگەیە دەکا کەپێی دەڵێ هێرشی سوقراتی.

هەڵبەت پێش هەموو شتێك دەبێ بڵێین کە (لەدایکبوونی تراژیدیا) لەپێشدا هەوڵدانێکی دەرەوشاوەیە لەزمانناسی مێژوویی داو بەشێك لەفەرزە فەلسەفیەکانی کەگرنگایەتیەکی ئەوتۆیان نیە، تارادەیەکی زۆر لەشوبنهاور و واگنێر-ەوە وەرگیراون، لەراستیدا لەمێژیوو نیچە بەوەی زانی کەچ رەگەزگەلێك لەم نووسراوەیە دەیتوانی لەژێر باڵی ئەرکی فەلسەفەیەکی گەورەتر بسەلمێندرێ و بەم هۆیە لەدەیەی ١٨٨٠-دا پەسندی کردبوو، ئەم ئەرکەی ناسین و چارەسەرکردنی نەخۆشیی مۆدێرن، نهیلیزم بوو. لەراستیدا

ئـەم کـارە ناوەنـدی سـەرەکی گریمانـەی نیچـەیە سـەبارەت بەروانگەی تراژیك (گریمانەیەك کەلە روانگەی فەلسەفیەوە نیشاندەری پچڕانە لەشوبنهاور) کەلە زۆربەی بەرهەمەکانی دواتـری نیچـەدا پـارێزراوە و ئەمـە شـتێکە کەپێویسـتە هەڵیسـەنگێنین ئـەم گریمانەیـە هـەڵگری ئـەم داخوازیەیـە کەلەناوچـوونی قارەمـانی تراژێـك نیشـاندەری جۆرێـك پێویســـتکردن (وقبـــوڵکردن)ی بـــوون (existence)ە روانگەیـەکی (رەشـبینانە)یەکەبـەهیچ چەشـنێك بـەمانای گۆشـەگیریی شوبنهاوری نیـە، بـەڵکو قبوڵکردنی (بـەهێز)ی کردەوەیـە لەرووبـەڕوو بوونـەوە لەگـەڵ وەهـا زانسـتێك لەچییەتی (چارەسـەر نـەبوو)ی بـوون (١٤) لانی کـەم ئەمـە هـەمان خاڵـە کـەدواتر نیچـە بەسەرچـاوەی گرنگـی (لـەدایکبوونی تراژیـدیا)ی دانا لـەخودی ئـەم بەرهەمـەدا بەگشتی رێژەی نێوان نـەرێ وئـەرێ بەشێوەیەکی خوازەیی باسـی لێدەکرێ (یـان تەنانـەت بەشێوەی هونـەری)، بـەپێی بـەراوردی سەرمەسـتی و راسـتەوخۆی دیـونیزی لەگـەڵ خولیاکـان و سیسـتماتێك بـوونی ئـایۆلۆنی، بـەڵام هـۆگریی سەرەکی ئێمە (و هۆگریی دواتری خودی نیچە)_ شوناسی هێـزی (روونکـەرەوەی) هونـەر لەسـەردەمای مێـژوویی _لـەم نوسراوەیەدا بەئاشکرایی حازرە.

یۆنـانی تـرس و سـامناکی بـوون_ی دەناسـی وهەسـتی پێـدەکرد. ئـەو بۆئـەوەی بتـوانێ بـژی، دەبـێ خـەونی دەرەوشاوەی لەدایکبوونی خوداکانی ئولۆمپی لەنێوان خۆی و ژیان دابنێ.

بـەڵام ئـەو (خەونـە) ئاپۆلۆنیـەی هونـەر، یـانی ئـەوەی کەنیچـە پێـی دەڵـێ (رزگـاریی لەرێگـەی گومانـەوە) بـەم داخوازیە گومانایە کە بوون تراژیك نیە نابێتە رزگاری دەر، یانی بەهەوڵدان بۆ رەتکردنەوەی ئەم حەقیقەتە کەقارەمان دروست بەهۆی هەمان پێناسەو کردەوە کەدەیکاتە قارەمان، دەبـێ ئـازار بچـێژێ. پـێش سـوقرات و شـانۆنامەکانی ئورپیدۆس، تراژیدیا نیشانیدا کەبۆ باش ژیان دەبێ ماندوو بێ، تەنانـەت لەرووبەڕووبونـەوە لەگـەڵ شکسـتی تراژیك و هەمیشەیی نێوان ئارمانی مەزن. نیچە لەکۆتایی کێشەکەیدا بۆجارێکی تر لەهێزی تراژیدیا بۆ داکۆکی و روونکردنەوەی جوانی ناسـانەی (ژیـان) بـەرگری دەکا، ئـەویش هەرچـەندە (بوون)ی بێ مەبەستی دیونیزی لەگەڵە.

مرۆڤیـك بێتـە بەرچاو کەگوێچکەی لەسـەر دڵـی جیهـان داناوەو

کافکا

لـەناکاو هەسـت دەکـا کەهەسـتی بڕخرۆشـی جیهـان- کەوەکو رێژنە

بارانێکی پڕگرمە یان چەمێکی ئارام لەگشت رەگەکانی جیهاندا لەگەریان دایە

لەکیس دەچێ. مەگەر دەکرێ وەها کەسێك لـەکوت وپڕ تێك نەشکێ.

ئەمە شانۆ یـان خـەیاڵ یـان چیرۆکی قارەمـانی تراژیکـە (خـەیاڵ کـردن تـەنیا ئـەو شـتەیە کـەوەها قارەمانێك هەیـە) کەیارمـەتیمان دەکـا بـەمجۆرە تێـك نەشـکێن، بـەڵکوو تـەنیا بەهۆی کردەی قارەمان تێکبشکێن و نەك بـەپێی بـاوەڕی ئـەو یان نووسەر، ئـەویش بە مەبەستێکی شاراوە لەروانگەیـەکی ئەخلاقی یان میتافیزیکی.

بـەم چەشـنە فرمێسـکی (لایـەنی) ئـاپۆلۆنی ئێمـە لەسـەر لەبـەری (دیـونیزی) دەردەکێشـی و ئیزنمـان پێـدەدا هـەتا لەتاکبووندا چێژ بدۆزینەوە. لایەنی ئاپۆلۆنی دڵسۆزی ئێمە

بەرەو جەماوەر رادەکێشێ و بەهۆی ئەوانەوە هەستی جوانی ئێمە کەئاواتی گەورەو مەزنی هەیە، ئەرخەیان دەکا، لایەنی ئاپۆلۆنی وێنەکانی ژیان نیشان دەدا وئێمە دەورووژێنێ هەتا بەیارمەتی ئەندێشە لەناوەندی ژیانی نێو ئەو وێنانە تێبگەین (داکۆکی لەلایەن منەوەیە)

هەڵبەت گریمانەی نیچە زۆر زیاتر لەم بانگەشە سەرەکیە داخوازی دەکا. ئەگەر کەسێك بیەوێ لەروانگەی نیچە سەبارەت بەمانای تراژیدیا بەرگری بکا یانی لەم داخوازیەی ئەو کەهێزی تراژیدیا یان باوەڕمەندیە مێژوویەکەی بۆ یۆنانیەکان لەتوانای (تراژیدیا) بۆ مسۆگەرکردنی وەها (ئاسایش)ێك سەرچاوە دەگرێ، دەبێ زۆر زیاتر لەوە بدوێ، بەڵام بەپێی مەبەستەکانی ئێمە، هەرئەم وتەیەی سەرەوە بۆ شیکردنەوەی ئەوەکە نیچە چۆن دەتوانێ (روونکردنەوەی جوانی ناسانە)ی بوون لەتراژیدیا_مان پێ حاڵی بکا، تەواو وکامڵە. تابەئێرە، روونکردنەوەی جوانی ئاسانە، بەگشتی دەبێ لەدژایەتی لەگەڵ رونکردنەوەی میتافیزیکی و ئەخلاقی یان فەلسەفی دابنرێ. لەتراژیدیادا بوون هەر لەخۆیدا روونەدەکراوە (بۆ ئەوە دەبوو کەژیان بکا) بەبێ ئەوەی یارمەتی لەبنەمای ئاسمانی وەربگرێ. رەنگدانەوەی ئەم راستیە کەقارەمانە تراژیکیەکان هەن رەزامەندییەکی تەواو وکامڵ بوو و هێزی رەخنەکردنی ئەم رەنگدانەوەیەش ئەرخەیانبەخش بوو، وەها گریمانەیەك تەنانەت لەڕێی دژایەتی نێوان روانگەی تراژیك و روانگەی سوقراتیدا ئاشکراتر دەبێ.

داخوازیی نیچە سەبارەت بەمەرگی تراژیدیا لەخشتەی دوازدەی (لەدایکبوونی تراژیدیا)دا بەروونی نیشان دراوە:

جیاکردنەوەی ئەم توخمە دیونیزیە سەرەکی وبەهێزە لەتراژیدیاو بنیاتنانەوەی تراژیدیا بەپێی ئایدیۆلۆژیا و هونەرو ئەخلاقی نادیونیزیەمان پەیرەوکردنی ئوریپیدۆسە کەهەنووکە بەئاشکرایی دەردەکەوێ (ئەمە داکۆکی کردنی منە).

روانگەی تراژیك لەلای سوقرات و ئوریپیدۆس کەچاوی لەسوقرات بوو، ناتەواوەو تراژیدیا ناتوانێ روانگەی خۆی دەربڕێ وبەرگری لەخۆی بکا، بەڵکو تەنیا دەتوانێ نیشاندەر بێ وبەپێی جۆری حازربوونی خۆی بینەر رازی بکا. سوقرات بەپێداگری خۆی لەسەر روونکردنەوەی عەقڵی، روانگەی تراژیکی ناچار کرد هەتا(بەبازدانێکی مەرگاوی خۆی بخاتە ئامێزی شانۆی بورژوازیی)ەوە.

سەرنجبدەنە ئاکامی ئامۆژگاریە سوقراتیەکان: (مەزنی، زانایيە، مرۆڤ تەنیا لەرووی نەزانیەوە توشی تاوان دێت، مرۆڤی زانا بەختەوەرە) مەرگی تراژیدیا لەم سێ فۆرمە سەرەکیەی گەشبینیدا شاراوەیە، چونکە قارەمانی زانا دەبێ لەدیالیکتیك دا توانابێ.یان بەواتایەکی سادەتر، پرسیار لەوەی کەئایا شانۆی تراژیك دەبێ ئێمە ئاسوودە بکا بۆ خۆی لەناوبەری بواری ئەزموونی تراژیکە و بەواتا سوقراتیەکەی، سەرچاوەبوونی فەرهەنگی ئەم ئەزموونە بەفەلسەفە دەسپێردرێ.

لە(لەدایکبوونی تراژیدیا)دا نیچە ئەمە دیاری ناکا کەگۆڕانی فۆرمی سوقراتی روونکردنەوەی جوانی ناسانەو دانانی رونکردنەوەیەکی ئەخلاقی پشتئەستوور بەعەقڵ لەجێگەکەیدا، چ کەم وکوڕیەکی هەیە؟ هەرچەندە لەهەموو شوێنێکدا شێوەی دەربڕینی نیچە نیشاندەری وەها کەموکوڕییەکە. (نیچە) بەتایبەتی لەبەشی (١٥)دا ئاماژە بەگەشبینی خۆی سەبارەت بەرەخنە لەسوقرات، دەکا، نیچە بەئاشکرایی لەم گومانەدایە کەزەینیەتێك لەروونکردنەوە کەهێزی رونکردنەوەی جوانی ناسانەیە ناتوانێ بەڵێنەکانی بەئاکام بگەیەنێ و شکست دەخواو دەرەنجامی دیاری ئەم شکستەش دەرکەوتنی گاڵتەکردن یان رەشبینی سەردەمای نوێیە. سوقرات ئەم ناسێنەرو دامەزرێنەرەی زانست، میراتێکی بەجێهێشت کەبەشێوەیەکی خۆڕانەگر بەرەو سنورەکانی خۆی رادەکا، بەرەو شوێنێك کەلەوێدا گەشبینی ئەم میراتەی شاراوە لەزاتی مەنتیقدا تێك شکا.

ئێستا بەپێی نمونەی ئەو کورتە باسەی کەلەسەر هەڵوێستی نیچەیە دەبینین کەپێوەندی و رێککەوتنی داخوازیەکانی (نیچە) لەگەڵ پرسیارەکانی پێشووتری ئێمە چۆنە. دیارە ئەو شتەی کەنیچە لەروانگەی تراژیکدا رێزی لێدەگرێ (هێز)ەکەیەتی خۆ ئامادەکردنێکە بۆباش ژیان کەهیچ پێویستیەکی بەئاسوودەیی میتافیزیکی یان ئەخلاقی نیە. لەراستیدا رێگایەك بۆ دیتنی گرنگی میراتی مۆدێرنیستی ئەم چەمکە سەرنجدانە بەوەی کە (هایدگێر) چۆن دواتر ئەم لایەنەی روونکردنەوەی جوانی ناسانە داگیر دەکاو لەفەلسەفەی خۆیدا بەنێوی چەمکی ئیرادە

(resolution)مانای دەکاتەوە نیچە سەبارەت بەو شتەی کەبەپێی وەها ڕێنوێنیەکی میتافیزیکی یان ئەخلاقی باش، ژیانە، بەراشکاوی هیچ شتێك نادرکێنێ، بەڵام بەروونی دەڵێ کەتەنیا بەشێك لەبایەخەکان لەگەڵ ئەم جۆرە (هێـز)ە دەسازێن و لەپشت چاکەو خراپەوە ئاماژە بەبەشێك لەم ئاوەڵناوانە دەکا، وەکو بوێری، پاکی، لەخۆبایی، باوەڕ بەخودو دەست ئاوالایی وبەپێچەوانەی ئەوەش وێدەچێ کەوەڕسووڕانی سوقراتی هەر لەسەرەتاوە نیشانەی بێ باوەڕی ولاوازیی بەربڵاوەو نیشاندەری نیازێکە کەچارەسەر نابێ.

هەر چۆنێك بێ ئێستا بۆمان هەیە هەست بەگرنگی پێوەندیەك بکەین کەپێمان وابوو لەفەلسەفەی نیچەدا هەمیشە بەشدارەو ئەویش پێوەندیی نێوان مێژوو وبواری روونکردنەوەیە. هەرچەندە نیچە هێرشێکی گرنگ دەکاتە سەر عادەتی سوقراتی، بەڵام شتێکی کەهەمیشە بەتەواوی فەرامۆش دەکرێ ئەمەیە کەنیچە روانگەی سوقراتی_ی بەپێویستیەکی مێژوویی دادەنا و پێی وانەبوو کەسوقرات بەشێوەی راستەوخۆ هەڵەدەکا ویان بەتەواوی هەوڵێکە لەلایەن خودی خۆیەوە و ئیرادەی جێی سەرنجی دەسەڵاتی خۆی بۆئەوەی دژەکانی ناچار بەشەڕ بکا، ئەویش بەچەکێك کەئەو دەیزانی چۆن بەهۆی ئەو چەکەوە سەرکەوتووبێ.

بۆ نمونە، هەر بەو جۆرەی کەلە شوێنێکی تردا دیارە، نیچە بەشی یازدەهەم بەم داخوازیە کەسوقرات وئورییپیدۆس تراژیدیایان کوشت، دەست پێناکا بەڵکو خوازیاری ئەمەیە کە:

تراژیدیای یۆنانی ئاکامێکی جیاوازی لەگەڵ ئاکامی خوشکە گەورەکانی بوو"تراژیدیا لەئەنجامی دوژمنایەتیەکی چارەسەر نەبوودا خۆکوژی کرد، بەشێوەیەکی تراژیك مرد.

دواتر ئەو دانی بەوە دانا کەسوقرات نابێ تەنیا بەبۆنەی تێگەیینی زانستییانەی بوون سەرکوت بکرێ:

لەنێوان ئایدیۆلۆژیای گریمانەیی و ئایدیۆلۆژیای تراژیکدا ناکۆکیەکی تاهەتایی هەیە وتاکاتێ شوێن پێی رۆحی زانست تا دواسنورەکانی هەڵنەگیرێ و داخوازیەکەی بەپێی گشتی و هەمەگر بوون بەدەستی بەڵگەکانی بەرهەمی ئەم سنورانە لەناو نەچووبێ، هیوایەك بۆ لەدایك بوونەوەی تراژیدیا نیە.

بەو جۆرەی کەدیتمان نیچە بۆچوونی خۆی سەبارەت بەوشتەی کەهەلومەرجی مێژوویی حازر دەیەوێ، گۆڕی، بەڵام راڤەی لەم جۆرە لانی کەم روونی دەکاتەوە کەنیچە بەگشتی ئەم جۆرە هەلومەرجە مێژووییە بەتوخمەی زاتی ئەگەری بوونی هەرچەشنە رونکردنەوەیەك دادەنێ.

ئێستا دەبێ باشتر روون بووبێتەوە کە مەبەستی نیچە لەرونکردنەوەی جوانی ناسانە چیە، نیچە لانی کەم ئەمە نیشان دەدا کەچۆن دەتوانین ئەو شتە هەڵسەنگێنین کەپێی دەڵێین سەرچاوەی مێژوویی بەرهەمێکی کلتوری وەکو شانۆ یان دین ئەمە پێش هەموو شتێك نیشاندەری ئەوەیە کەهێزی ئەخلاقی و بەناوەندبوون یان گرنگی گشتی پەیوەست بەم جۆرە بەرهەمانە، پێویستی هەیە بەو لێکدانەوەیەی کەلەتێگەیینی وەها بەرهەمێکدا سنوری خۆی دەبەزێنێ یان لانی کەم خۆی ناخاتە چوارچێوەیەك بەوتەیەکی تر ئەمە لایەنی (هێگلی ئەندێشەی نیچەیە) خواستی خودی نیچە یانی مانای تراژیدیای یۆنانی هەڵگری (رەشبینی هێز)ە نمونەیەك لەو جۆرە گۆڕانەی (خوازە)یە کەپێی دەگوترێ تراژیدیا. عادەتی سوقراتی لەپێشدا نابێ بە(دۆزینەوە)ی عەینی فەلسەفە دابنرێ بەڵکو دەبێ بە(خۆکوژی) (چاخی تراژیك)ی یۆنانیان بزانرێ و خواستی بەهێزتر ودواتری نیچە یانی فەلسەفەی سوننەتی و مەسیحی (تۆڵە سەندنەوەیەکە) لەژیان، ئەمە داخوازی نیچەیەو لەم جۆرەی (گۆڕانی خوازە)یە.ئەم چەشنە داخوازیانە کەلەم دەرکەوتنانە دەدوێن نیشاندەری دەرکەوتەکانی جوانی ناسانەن بێگومان ئەمە بەم مانایەیەکە ئەم دەرکەوتانە پێویستیان بەم چەشنە تەئویل_انە هەیەو وەها تەئویلێك لەدیدی مێژووییەوە دەبێ زانستی بێ ودەبێ بەشێوەی رەخنەگرانە هەلومەرجی مێژوویی گەیشتنی ئەم دەرکەوتانە بەسەرچاوەی مێژوویی، دیاری بکا، بەڵام وەها داخوازییەك هەڵگری ئەم فەرزەی پێشووە کەتێگەیشتن لەهەر سەرچاوەیەکی لەم جۆرە، دەبێ بەپاڵپشتی نموونە یان مۆدێلی ئەرخەیان بەخشی جوانی ناسانە بێ (ئەم لایەنەی ئەندێشەی نیچە دژی هێگڵ_ە) یانی داخوازیی نیچە ئەوەیە کەهەموو هانابردنەکانی تر بۆ وێنە بۆسەرچاوەی گشتی (عەقڵ) یان هۆیەکانی دەروونناسی و کۆمەڵناسی و ئابووری کەلەئاستی پێوەرەکانی رونکردنەوە دابنرێن تەنیا لەدیدی

جوانی ناسیەوە روندەکرێنەوە. بۆ تێگەیشتن لەچۆنیەتی قبوڵکردن یان وەرگرتنی ئەم چەشنە هۆگریانە هیچ رێیەك نیە مەگەر بەپێی نموونەی قبوڵکردن و رازیکردن لەبەرهەمی هونەریدا.

هەڵبەت ئێستا چەند پرسیارێکی جیدی هەروا بێ وەڵام ماونەتەوە کەدوو پرسیاریان گرنگترن دیارە هەموو کەس دەیەوێ بزانێ نیچە چۆن داخوازی ئەوە دەکا کە تەئویلی ئەو لەمانای جوانی ناسانەیی ئەم جۆرە بەرهەمانە دروستە؟ ئەو چۆن (کلیلی) وەها رەمزگەلێکی دەرکەوت خوازانەی دۆزیوەتەوە؟ دوای دۆزینەوەی رەمزەکان چۆن دەتوانێ بانگەشەی ئەمەبکا کە لەدیدی جوانی ناسییەوە بەشێك لەوان (رەمز) لەوانی تر سەرترن؟ لەلایەکی ترەوە ئێمە

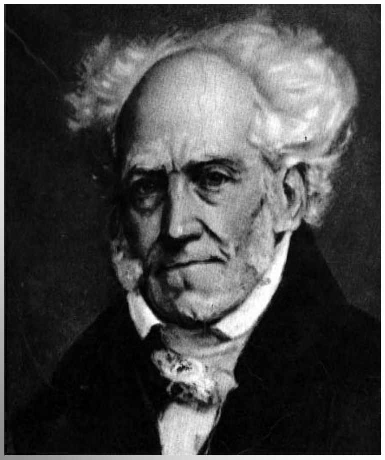

شۆپنهاوەر

نیچە

هایدگەر

هێشتا نیازمان بەبابەتێکی سەربەخۆ هەیە کەئەم جۆرە هەڵسەنگاندنەی هەوڵدانەکان بۆ روونکردنەوەی جوانی ناسانە, تاکە جۆری هەڵسەنگاندنە ویان لانی کەم سەرترین جۆرە. تەنانەت ئەگەر عادەتی سوقراتی کلتوری یۆنانی هەر هەمان مانایەکی هەبێ کەنیچە دەڵێ, ئایا بەو مانایەیە کە وتەی سوقرات ناڕاستە؟ وتەیەك کەپێیوایە بایەخی هەر داخوازییەك دەروەستی توانای خودی تاکە بۆ (جیاکردنەوە) یان بەرگرییەکی عەقڵی-یە لەو داخوازیە ئێمە دەتوانین بۆ هەڵسەنگاندنی وەڵامی نیچە بەپرسیاری یەکەم, سەرنجی ئەمە بدەین کەئەو چۆن لەتەئویلی خۆی سەبارەت بەمەسیحیەت یانی (تۆڵە سەندنەوە) لەژیان بەرگری دەکات ودواتر دەتوانین وەڵامی (نیچە) بەپرسیاری دووهەم هەڵسەنگێنین و بزانین کەچۆن لەچوارچێوەی (پرسپێکیتویزم)ی کامڵ دا داخوازیی خۆی سەبارەت بەچییەتی جوانی ناسانەی هەموو دامەزراوە دەستووریەکان هەمەگر دەکا.

(٣)

لەلێکدانەوەی پرسیاری دووهەمی نیچە لەپێشدا دان بەم بابەتە روون و ئاشکرایە دادەنێن کە: ئەم رووتێکردنە لەبیرۆکەی نیچە تاڕادەیەکی زۆر مانای ئاڕاستەکراوی خۆی لەو بابەتانە وەردەگرێ کەبەشێوەی سوننەتی بەیەکێك لەئەرکەکانی (هێرمونوتیك) دادەنرێ

بەم روانگەیەوە سەیر نابێ کەپێشەکی-ی بنەڕەتی وەها گریمانەیەکی تەئویلی دەبێتە پێشەکی سەرەکی زۆربەی گریمانە هێرمونوتیەکانی هاوچەرخ, یانی (مێژوومەندی)ی_بوونی مرۆڤ.

بەم بۆنەوە من گریمانەی نیچەم سەبارەت بەتەئویل, بەشێوەی پێکهاتە (structural)یی لێکداوەتەوە نەك بەشێوەی بەدیهاتن. بەم مانایەکە روتێکردنی نیچە لەتراژیدیا, یانی کێشەی جوانی ناسانەم کردۆتە نمونەی خۆم وداخوازیم ئەوە بووەکە وەها رووتێکردنێك پێویستی هەیە بەچەشنێك فەلسەفەی مێژوویی و بەم کارە بەشێوەی ناڕاستەوخۆ حاشام لەوەکردووە کەنیچە دەیەوێ گریمانەیەکی دەروونناسی سەبارەت بەسەرچاوەی دیاردەکانی جێی سەرنجی خۆی نیشان بدا. هەرگیز کێشەکە ئەمەنیە کەنیچە هەوڵدەدا بانگەشەبکا کەبابەت گەلێك وەکو (راستە)و (چاکە) کاریگەریەکی دەروونیان هەیە و لەراستی دا بەمانای (کاریگەریی هێز زیاتردەکا)یە وبەم پێیە ئێمە دەتوانین لەدیدی دەرونیەوە ئەم کاریگەرییە زیاتر بکەین. بەڕای من تەنانەت خودی نیچە-ش ئەم خواستانەی دواتر (کەبەدڵنیایی جارجارێك دەریدەبڕێ) بەخوازەگەلێك دادەنا (نەك شیکردنەوەی زانستی) کەسەرچاوەی مێژووییان تەنیا لەچاخی زانستخوازیی دابوو

هەرچۆنێك بێ لێرەدا پۆلێن بەندیی تیۆریانەی ئەم چەشنە تیۆرە هیرمونۆتیکی و داهێنەرانانە بەجێی راڤەکردنیان, درێژخایەن دەبێ, چونکە ئێستا خاڵی جێی سەرنج ئەوەیە کەدەری بخەین روانگەی یەکەم لەبەراورد لەگەڵ روانگەی دووەم تاچ رادەیەك مانابە داخوازی و شێوازی راستەقینەی نیچە دەبەخشن. ئێمە دەتوانین بەسەرنجدان بەتێگەیشتنی (نیچە) لەپرسپێکیتویزم درێژە بەم کارە بدەین. چونکە وەها لێدوانێك لە(زانست ناسی)ی ئەخلاقیو cognitive-ینیچە بەئاشکرایی پاژی سەرەکی ئەم باباتە گشتیەی ئەوە کە بەپێی ئەو پاژە سەرەکیە هەوڵی سوقراتی یان فەلسەفی بۆ دۆزینەوەی هۆکار یان سەلماندنی روانگەیەك ناتوانێ سەرکەوتوو بێ, وادیارە باشترین پێناسەی (زانست ناسیی رێژەیی بین) لەوپەڕی چاکەو خراپەوە ئەنجام دەدرێ, بەتایبەتی لەبەشی سەرەتادا لەژێر سەردێڕی (سەبارەت بەپێش داوەریەکانی فەیلەسوفان), هەرلێرەدا ئاماژە بەبەشێك لەناودارترین رستەکانی نیچە سەبارەت بەم جۆر پرسپێکتیویزمە دەکرێ, ئەو لەبڕگەی چاردەدا دەنووسێ:

رەنگە ئێستا تەنیا پێنج شەش کەسێك بیری لەوەکردبێتەوە کەزانستی فیزیاش تەنیا تەئویل وراڤەیەك بێ لەجیهان (کە لەگەڵ ئێمە دەگونجێ) ونەك شیکردنەوەی دنیا.

بەئاڕاستەکردنی ئەم جۆرە داخوازیانە درێژەبەم بەشە دەدرێ و بوونی هەر (شتێك لەخۆیدا) رەتدەکرێتەوە وحوکم دەدرێ کەچەمك گەلێك وەکو (بابەت)و (ئیختیار) شتێك نین بێجگە لە (ئەفسانە) و (ئوستوورە) و داخوازی دەکرێ کەبۆچوونی زانایانی فیزیا سەبارەت بەئاهەنگی سروشت یان یاسا تەنیا تەئویل- ێکەو هیچ دەقێکی بۆمسۆگەر نیەو لەراستی دا تەئویل-ێکی خراپە. نیچە لەسەرانسەری ئەم

بۆچوونەدا هەمیشە دەگەڕێتەوە سەرئەم بۆچوونە وداخوازییەکانی خۆی سەبارەت بە چییەتی پرسپێکتیویزمانەی تێگەیین و زانست گشتگیردەکا هەتا بەیەخدارکردنی ئەخلاقی-ش وەخۆ بگرێ، هەربەوجۆرەی کەلەبڕگەی ١٠٨دا دەڵێ شتێك بەنێوی دەرکەوتەکانی ئەخلاقی بوونی نیە، ئەوەی هەیە تەنیا چەشنێك تەئویلی ئەخلاقی-ی دەرکەوتەکانە هەر چۆنێك بێ ئەگەر بە وردی سەرنجبدەینە بۆچوونی نیچە، دەبێ سەبارەت بەم خاڵەکە (نیچە) چ جۆرە گریمانەیەك ئاڕاستەدەکا، وریا بین.

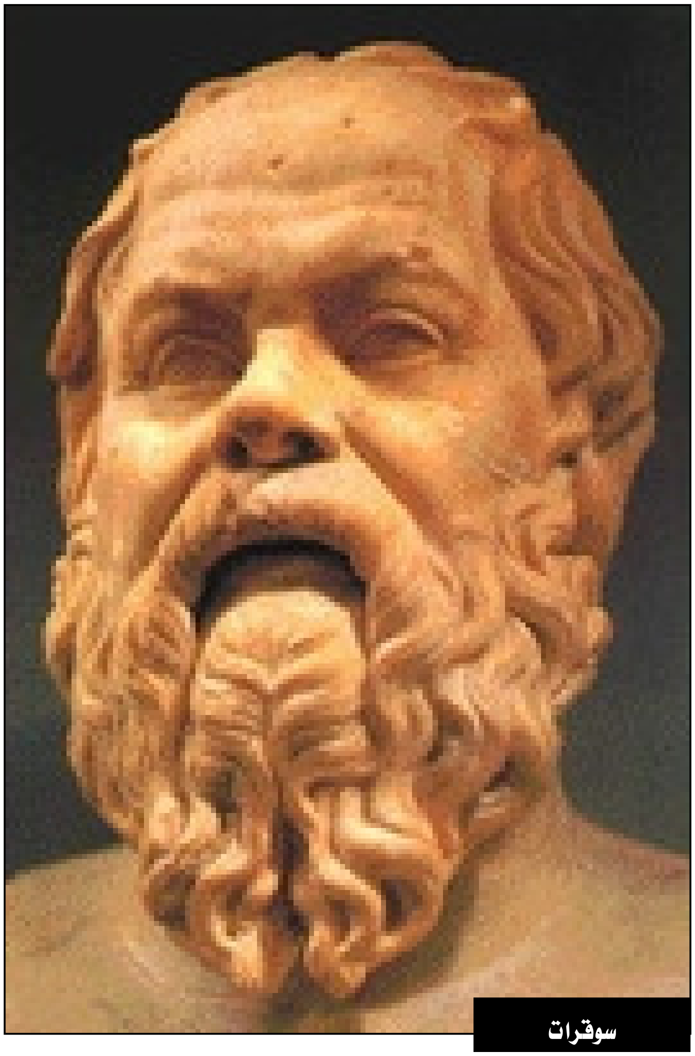
سوقرات

یەکەم ئەوەی کەشاهیدێك نیە نیشانی بدا کەنیچە لەئاست ئەم بۆچوونە لەڕادەبەدەر ریشەییە (وشێواو)دا کەتەنیا تەئویلەکان هەن و نەك راستەقینەکان(یان ئەوەی کە هیچ راستەقینەیەك نیە)، بەڵێندەربێ. وەها بۆچوونێکی توندوتیژی پروتاگۆری، لەکاتێکی دیاریکراودا هەرچەشنە داخوازیەك دەخاتە پاڵ روانگەی چاوەدێرێکی تاك و دەیکاتە رێژەیی و لەسەر ئەوە داکۆکی دەکا کە هەڵگری راستەقینەیان (راستگۆ) هیچ کات ناخرێتە نێو داخوازیی هەرکەسێك، مەگەر بەو مەرجەی کە لەو سەردەمەدا بۆ ئەو کەسە راستەقینە هەبووبێ وێناچێ کەوەها گریمانەیەك هێز بۆ (راستی) یان (درۆ) بەجێ بێڵێ، لەراستیدا بەپێی ئەم گریمانەیە هیچ شتێك بەناڕاست دانانرێ تەنانەت باسکردن لەتەئویل (قسەی لەسەرە).

لەراستیدا پرسپێکیتویزمی نیچە ئەو شتە بە رێژەیی دادەنێ کەئێمە هەنووکە تەنیا بەمانایەکی گشتی و زانستناسی پێی دەڵێین (هەلومەرجی راستی)، یانی نیچە بەزمانی باوی هاوچەرخ زیاتر لەهەرشتێك داخوازی هەڵوێستێکی دژی واقع خوازە،بەم مانایە کەهەر وتەیەك سەبارەت بە(هەلومەرجی راستی) (یان سەبارەت بەبایەخی دەرونی) دەبێ بەسەرنجدان بەپێوانەکانی ئێمە بۆ قبوڵکردنی کارێك یان بایەخێك، ببێتە رێژەیی.

بە پێی ئەم بۆچوونە هەڵسەنگاندنی ئەمە کەشتێك راستە یان چاکە هیچ کات سەربەخۆ لەکۆیەك لەو بنەماگشتیانەی کە(زەمانەت کار)ن، یانی پێوانەکانی راستی

یان چاکی ، ئەنجام نادرێ و لەم بنەمایانە وەکو شێوەی دروستی دەستنیشانکردنی ئەو حوکمانەی لەزاتی خۆیاندا ڕەنگدانەوەی شتەکان نیشان دەدەن، بەرگری ناکرێ، چونکە تەنیا بەپێی پێوانەکانی ڕاستی یان داخوازیە بایەخیەکان بەرگری لەم داخوازیانە دەکرێ یان زەق دەکرێنەوە. لەڕاستیدا لەچوارچێوەی وەها بوارێك وتەنیا لەم بوارەدایە کەدەتوانرێ لەسەر ڕاستی و درۆ، چاکە وخراپە قسەبکرێ.

زۆرجاران وێدەچێ کە مەبەستی نیچە لەپرسپێکیتویزم لانی کەم لەسەرەتادا هەر ئەوەبووەو بابەتێکی بەرچاو وەکو (هەموو شتێك نادروستە)

یان (هیچ شتێك حەقیقەتی نیە) دەبێتە هۆی زیاتر بوونی لێڵی وشاراوەیی بابەتەکە. بەلام هایدگر بەدروستی ئاماژە دەکا کەوادیارە لەهەموو بوارەکاندا بنەمای دەستنیشانکردنی وەها داخوازیگەلێك لەلایەن نیچەوە بەکارهێنانی مانای (ئەفلاتونی) یان (بێ ئەملاوئەولای) چەمکەکانی (ڕاستەقینە) و(چاکی)یە، ئەو چەمکانەی کەلە (پرسپێکتیو) یان (واقع خوان) جیاوازترن. بەپێی ئەم بۆچوونەو بەفەرزکردنی ئەم بابەتە مەحاڵەیە کە نهیلیزم بەئاکام دەگەیەنێ ئەوەکە (هیچ شتێك حەقیقەتی نیە، هەموو شتێك نادروستە) نیچە پێیوایە کەبەمەرجی ڕەهابوون لەم فەرزە ئەفلاتونیەیە کەدەتوانرێ بەسەر نهیلیزم دا زاڵ بین و بەڵێنی خۆی بەروانگەی ئەفلاتونی نیشان داوە، نەك باوەڕی بەرێژەیی نیشان دانی نهیلیزمی بەرهەمی بێ هێزبوونی فەرزە ئەفلاتوونیەکانەبووبێ.

بەلام ئەم لەمپەرە ئەم کێشەیە زەق دەکاتەوە کەئێمە لەبەرامبەر ئەم بنەماگشتیە زمانەت کارانەیە کەهەموو پرسپێکتیویزێك پێناسە دەکا چ بکەین؟ لە یەکەم پلەدا بەوەبەرچاو نەگرتنی گشت ئەم کێشانەی کەسەرنجی نیچە بۆ ئەم خاڵە ڕادەکێشێ، دەبینین کەنیچە لەسەر ئەم چەشنە پرسپێکتیو_انە (فرەبین)نیە و نەتەنیا دەیەوێ لەئاکاری ئەفلاتونی کەلەچییەتی پرسپێکیتویزمی خۆی خافڵە، ڕەخنەبگرێ، بەڵکو بەئاشکرایی دەیەوێ باقی (پرسپێکتیو)ە جیاوازەکان هەڵسەنگێنێ ویان ڕەتیان بکاتەوە نیچە بەبێ‌مشت و مڕی وێرانکارانەی لەگەڵ گومانکاران (زیرەك نوێنانی بیرتیژ)، لەگەڵ ئەزموون خوازان (مکانیکە ناشارەزاکان) و ئەڵمانیەکان (دڵسۆز، بێ هەڵوێست، گەمژەی شاعیریشە) وبەبێ تاوانبارکردنی (مەسیحی بوونی ئوروپایی) دەبووە نوسەرێکی گێل. بۆ وێنە:

ئێوەی گەمژە، ئێوەی گەمژەی بێ چاوڕوو ودڵناسك چیتان کردووە!

ئایا ئێوە واتان کرد؟ بەردی جوانی منتان چ ناشرین کردووەو تێکتان داوە! چەند بێ شەرمن!

ئاشکرایە کەکێشەی چییەتی بەرگری نیچە لەم چەشنە بایەخدانانە یانی لەم بابەتەدا کێشەی سەرەکی هێشتا چارەسەر نەکراوە، بەلام لانی کەم دەزانین کەئەو بەروونی نیازی بەوەها بەرگرییەك هەیەو ئەم بەرگریە بەپشت بەستن بەجۆرێك حەقیقەتی سەربەخۆ لەپرسپێکتیو یان بەشیکردنەوەی سەرچاوە یان داهێنانی ئەم چەشنە پرسپێکتیوانە ئەنجام نادرێ.

بەلام پێش ئەوەی بێینە سەر ئەم کێشەیە دەبێ سەرنج بدەینە چەند لەمپەری گرنگی تر سەبارەت بەپرسپێکتیویزم، جاری وایە لەتەئویلی کەسانێك وەکو (ژان گرانیە) و (ئارتور دانتو) دا دەخوێنینەوە کەلەئەندێشەی نیچەدا پرسپێکتیویزم بەو مانایەیە کەناسێنەرەکان ڕێك وپێکیەك بەسەر ئەوشتەدا دەسەپێنن کەلەنێوخۆیدا (بەشێوەیەکی) بێ جیاواز وبێ چوارچێوەو بێ مەبەستەو لەڕووی ترسەوە ئەم کارە ئەنجام دەدەن، چونکە لەقبوڵکردنی ئەم جیهانە شێواوە هەر بەو جۆرەی کەهەیە بێ توانان وپێویستیان بەوە هەیە کەخۆیان ئاسوودە بکەن بەم پێیە (گرانیە) دەنووسێ:

حەقیقەت نیشاندەری بوونی شێواوی قووڵاییەکی بێ بنچینەیە، ئەگەر دەمامك هەمان جوانیە، حەقیقەتیش هەمان ناشرینی بشێوییە.

سەرچاوە: ئەنتەرنێت.